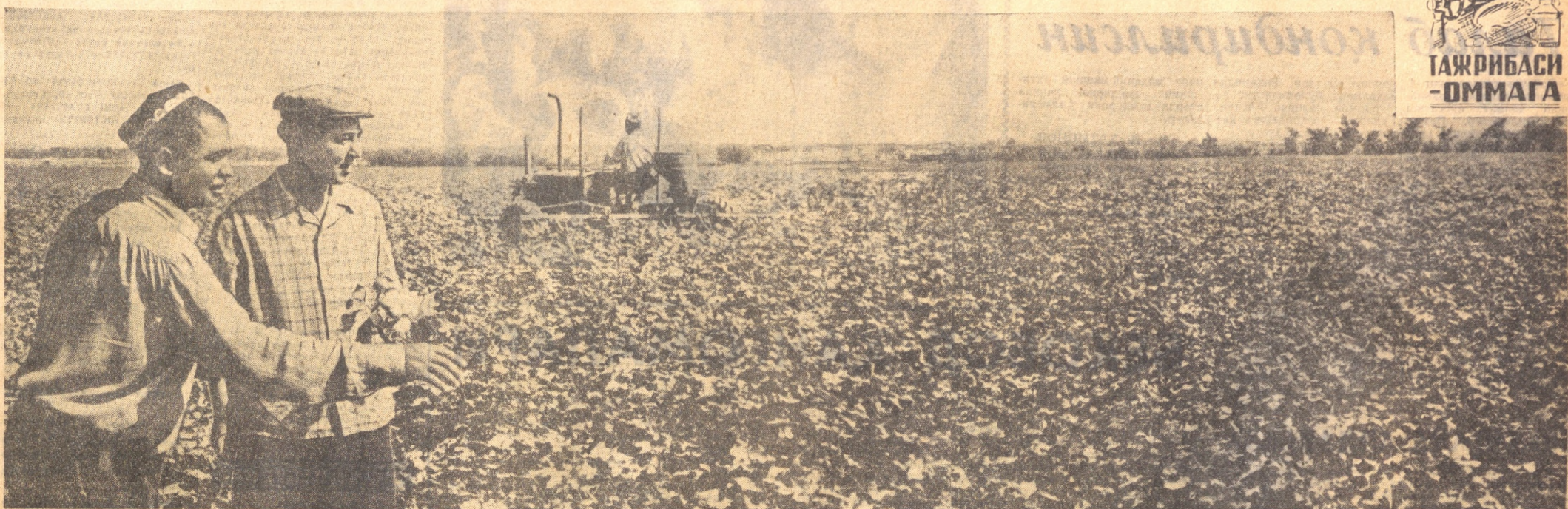

МАШИНА—ПАХТАКОРНИНГ МАДАДЖОРИ

ТАЖРИБАСИ
—ОММАГА

МАНА бу майдоннинг ҳосили машиналарда териб олинади! Мамажон Дадажонов колхоз партия ташкилотининг секретари Абдурахмон Холдоровга машина теримига мослаб парвариш қилинган участканинг ҳосилини кўрсатмоқда.

МАНА, мавсум олдидан республика механизаторлари кенгашиб, қиладиган ишларининг режаларини белгилаб олди. Ҳаммамиз ҳозир иш жойимизда. Кенгашиб қабул қилинган Мурожаат асосида йигим-терим ҳозирлигини кучайтириб юборди.

Тошкентдан қайтиб келиб, Мурожаатни дала шийонида бригадани аъзолари билан биргаликда яна ўқиб чиқдик. Мурожаатнинг жўшқин, ҳаяжонли, руҳлантирувчи сўзлари қўлоқларим остида ҳамон жарағиллапти: «Машина билан иноқ бўлган тақдирдагина муваффақиятга эришишимиз. Ватанимиз мўл пахта билан мамнун қилишимиз мумкин».

Худди шундай! Бунинг нақадар тўғрилигини биз ўз тажрибамизда синаб билмадик.

МЕНДАН кўнча: «Нега сиз машинада кўп пахта терасиз-у, шерикларингиз баравар уринса ҳам оз терди?» деб сўрайди. Бу саволнинг аслида ҳеч қанақа таъжирибамизда жўшқин бўлмади. Унда жон бор. Ростдан ҳам, нега бир механик-ҳайдовчи кўп терганию, бошқалари оз териб, дотга қолади?

Шу ҳақда ўз мулоҳазаларим билан ўртоқлашмоқчиман. Ҳозир пахтачиларимизда деярли ҳамма иш механизациялашган. Бироқ агрегатларнинг комплексланиши баъзи турлари, ҳусусан, чеканка қилиш, гўзани сўриш, бегона ўтларни йўқотиш ишларида ҳозирча кўп меҳнат кўпроқ талаб қилинган. Аммо бу ҳам яқин йиллар ичида техника зиммасига юклатилди, албатта.

Энди асосий нарса пахтага машинада териб олиниши. Бу соҳада оммавий тажриба ҳам тўғри. Машинада пахта териб устаслари йил сайин кўпайиб борапти. Шундай бўлса ҳам, кўп жойларда механик-ҳайдовчи кадрлар етишмайди, болари эса унчалик маълум ҳосил қилолмагани йўқ. Малака — фақат иш жараёнидагина ҳосил бўлади, бунинг учун уларга тегишли шароит яратиб бериш лозим.

Кейинги пайларда юқори партия ташкилотлари пахта машинада териб учун ери йилнинг бошидан ажратилиши, гўзани машина теримига мослаб парвариш қилиш масаласида беришмоқда. Бу тақдирнинг қанчалик оқилона эканлигини бизнинг бригаданимиз икки йилдан бундан тажриба синаб кўрипти.

Бундоқ ўйлаб қарасангиз, ҳамма ерда гўзани икки томонлама — ҳам узунасига, ҳам кўндалангига парвариш қилинади: минерал-маҳаллий ўғитни вақтида, маълум миқдорда солинади; сувни исроф қилишмай, меҳрида қўйишади; гўзаларнинг калта бўғини, серҳосил бўлиб ўсишга тўғри келадиган. Ахир, қайси деҳқон пахтачиларнинг бу «аллиб»-сини билмайди дейсиз.

Лекин шундай бўлса ҳам, ҳосилини машинада териб олаётганда унинг бир қисми тўқилиб-соқиллаб ёки гўза туларидан чалароқ очилган қўшаларни йиғиб қолади.

Нега шундай бўлади? Ҳамма гўза мавсум бошидан машина теримига мослаб ўстирилганда, Агар чигит текис ерга экилса, квадратлар аниқ, тўғри бўлса, гўзаларни ўғитлашга барвақт киришни, шунинг ўрталарида оқиллаштириш тўғрисида, сувни эҳтиётли билан тарқатиб, гўзанинг тоғлаб кетишига йўл қўйилмаса, чеканка сифатли ўтқазилса, бундай майдондаги пахтанинг ҳосилини машинада териб ўғити бўлади.

Аммо, шунда ҳам бўлган «ХВС-1.2» агрегати пахта териб тўғри бўлади. Бунинг бир натор ноқил сирлари бор. Аввало эгит оқиллаштириш иш оғирлиги билан биринчи бўлиб қўла, эгит оқиллаштириш тўғрисида қатор оғирлигининг, бир томонига кўпроқ, иккинчи томонига оз тортилади. Оқиллаштириш пайтида «ХВС-1.2»нинг гўзаларлари бир қатордан иккинчи қаторга сурчилади. Шинделлар гўзанинг бир биндаги пахтага яқин тоғлаб, иккинчи биндаги чанокларнинг пахтага яқин дурст қилиб оқилмайди. Қарабсангиз, пахта ерга тўқилиб қолди.

Ҳосил машинада терилганда гўзалар тик туркини шарт. Шундангина агрегат кўла тергандай тоза терали. Агар култивация қилиш ёки эгит оқиллаштириш гўзанинг бир бинда тўғри кўп сурчи юборилса, ўсимлик қийин бўлади. Қийинчагина ёки ёқиб қолган нодолли агрегатнинг култивациянинг тиклаб бериши қийин.

«ХВС-1.2»нинг унчалик ишлатишда гўза туларининг бини катта аҳамиятга эга. Агрегатнинг шинделлари 80-90 сантиметр ўсган гўзалардаги ҳосилни теримга мослаштирилган. Айрим жойларда, бунга эътибор қилинмайдиган, 55-60 сантиметр ўсган гўзаларни ҳам машина теримига ажратиб қўлади. Натижада бундай нисбат, паст гўза туларини барабарларга «оқ» қилади. Шиндель ундаги ҳосилни қийиб оқилмайди. Шунинг унутмаслик керакки, барглар тўқитилганда кейин гўзаларнинг тепа қисмида бир неча сантиметр шох қўриб қетади ва бунинг таъмин қилинганда пастайи қолади. Шунинг учун бунинг 80-90 сантиметр бўлган гўзаларни машина теримига ажратганда мана шу томонларини ҳам ҳисобга олиш лозим.

Гўзанинг баргини дориворлар билан тўқитиш пайтида айниқса ҳушёр бўлиш керак. Утган йили биз паст едик агроном-энтомолог бепарволик қилиб, таъсир кучи қолмаган цинамит қалъини даламизимизга септирдик. Натижада бригаданимизда анчагина майдондаги гўзанинг барги чала тўқилди. Вақт эки, 20 гектар ердаги гўзанинг ҳосили барги чала тўқилган ҳолда теримга мажбур бўлдик. Септирнинг охирида тушган совуқ гўза баргларини уриб кетмаганида, эҳтимол, мажбуриятимиз бажаришим қийин бўларди. Чунки барги тўқитилган майдонда пахта терганда шинделларни ҳар кун 2-3 мартагина тозалаш бўлса, барги билан терганда 5-6 марта, ҳатто 7-8 мартагина ювишга тўғри келди. Бу эса қимматли вақтни зое кеташига сабаб бўлди.

Бу ақил тажрибадан кейин шундай ҳулосага келдик: гўзаларнинг баргини тўқитишга киришадан олдин дориворларнинг таъсир кучини текшириб кўриш керак экан. Бундан ташқари, дориворларнинг сифатли бўлиши учун аввал самолётда цинамит-кальций чанглаб, кейин азот суюқлигини пуркаш зарур деб ҳисоблайман. Чунки шундай қилинганда гўза баргларининг яқини тўқилишга тажрибада ишондим.

ЎТГАН йили Тошкентда бўлган йилгишлардан бирида механик-ҳайдовчилар гуруҳи бўлиб теримини 8 янқа ишласини, деган масалада ўз фикрини айтган эдим. Бу нарса кўпчилик ўртоқларга маълум бўлган эди.

Биз, колхозимиз механик-ҳайдовчилари 1960 йилда гуруҳ-гуруҳ бўлиб пахта тердик. Теримини бизнинг бригаданимиз бошлади. Бир участкада ўнчагина агрегат ишлатди. Механик-ҳайдовчи тизор, кўпроқ теримга иштирок қилмай, тоза терим зарурлигини унутиб қўйди. Ким қайси қаторни терганини билди бўлмади. Рост, улардан бунга ҳеч ким талаб ҳам қилмади. Пировардида пайналда анчагина ҳосил паймон бўлди.

Бултур колхоз правлениесидан бригаданимизда етиштирилган ҳосилни териб олишни ўзимга қўйиб беришларини илтимос қилдим. Партия ташкилоти, колхоз правлениеси рози бўлди. 24 сентябрда теримга тушиб, бир ярим ойда 246 тонна пахта тердим. На пахта исроф бўлди, на қийинчилик кўрдик — колхозчиларимиз хурсанд бўлишди.

Бу орада колхозимизга Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг биринчи секретари ўртоқ Ш. Р. Рашидов келиб, меннинг ишларим билан танишди ва бошқа бригадаларга ўтиб, пахта теримини маслаҳат берди. Мавсум охиригача яна 60 тонна пахта тердим.

Бу гапни айтишдан қўзалағи мақсадим бор. Хўп, менку 100 гектар ерни ажратиб олиб, ўзим бошда туриб гўза ўстирдим, ҳосилини ўзим тердим, бошқалар-чи? Улар аввали йиллардагидек ери пайналда нима-из териб, тагин ютқазди.

Йилнинг ҳолати йўқ, колхозга машинада териб учун 800 гектар ери ажратилиш пайи берилган эди. Шундан 100 гектари бизнинг бригадала, қолгани эса 33 бригадаларга тақсимланди. Натижада машина теримига ажратилган ерлар парча-парча участкалардан иборат бўлиб қолди. Терим маҳалида баъзи иттизомсиз колхозчилар яқин очилган пахтага яқиниқча териб юборишди. Механик-ҳайдовчилар эса бунга майдонларда бунинг ҳаётини тўғри олмади, оғир бўлди, қўруқ юриш қўлайиқ кетди.

Механизаторларнинг Мурожаатда яқин фикр айтилган: «Бригадада биргаликда пахта териб агрегатларнинг ҳаммасини айрим ёки бир-бирига туташ даладарда гуруҳлар қилиб ишлатилиши, лекин ҳар бир агрегатга эгитлар мустақил равишда ажратиб беришмоғи керак».

Ўтган йили тажрибадан шундай ҳулосага келдик: машина теримига ажратилган майдонни бригадалар ўртасида майда-майда қаргаларга сочиб юбормаслик керак. Иккинчидан, бригада бошлигининг ўзи эгит яқини механик-ҳайдовчи ҳам бўлиши керак, шу бригадаларда етиштирилган ҳосилни машинада теримини планлаштириш зарур. Агар механик-ҳайдовчи ўзи бригадир бўлса, ўзи иш бошида турса, ҳосилини ўзи терса, ҳам кўп терди, ҳам тоза терди.

Мана, Мелиқўзи Умрзоков, Валентин Тюпоко, Турсун-ой Охмунова нега кўп теришди? Шунинг учунки, улар бригадани бошлиғи — ҳосилини бошда уларни турди, уларни териб олишди. Агар биз ҳамма ерда шундай тартиб ўрнатсак, жуда катта муваффақиятга эришамиз.

Биз шу тартибни ўз колхозимизда амалга оширишмоқдамиз. Бу йил пландаги 600 гектар ўрнига 860 гектар ер ажратганимиз. Бунинг 600 гектаридан кўпрогини 6 та бригадаларда планлаштирдик. Колхоз правлениеси яқинда ташкил этилган бешта комплекс механизациялашган бригадаларга беш механик-ҳайдовчини бошлиқ қилиб тайинлади. Умар Хайдаров, Умарали Отажонов, Ражабали Раҳимқулов, Нуралли Умрбоев, Тўхтамурод Туланов каби тажрибали механизаторлардир. Улар ўз бригадалари далада етиштирилган ҳосилни уларни териб олишди. Ҳозир комплекс механизациялашган бригадаларда йигим-теримга таъсирлар қийин борапти. Бригада аъзолари эгитларга юриб, қолган бегона ўтларни тозалашапти.

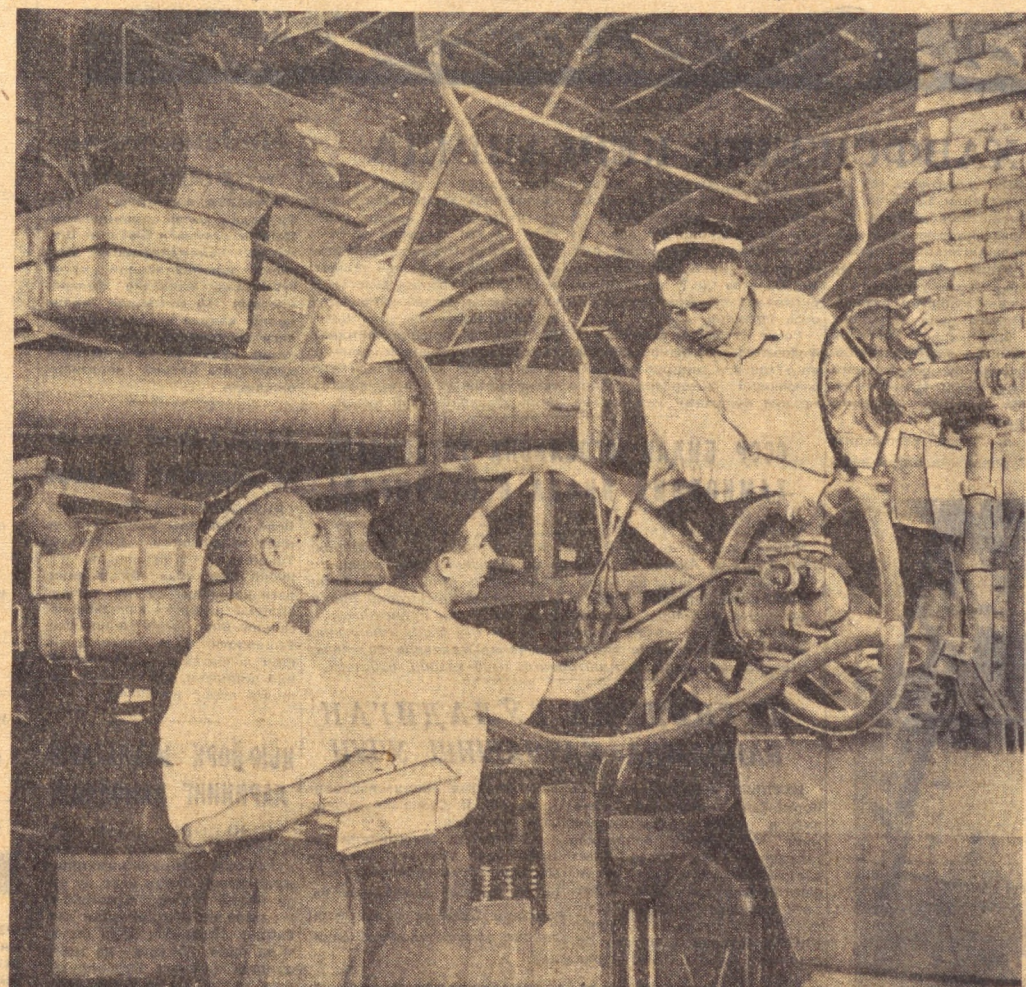
Бу бригадалардаги универсалчиларни йил бошида 25 кун ўқитганимиз. Улар ерни экишга қандай тайёрлашни, экиш қондаларини, култивацияни тўғри ўтказишни ўргатдилар.

Бу янгиликни ишлаб чиқариш бошқармаси, партия комитети маълумлади. Марҳамат ишлаб чиқариш бошқармасига қарашли колхозларда ана шундай 41 бригада тузилди. Бу бригадаларнинг бошлиқлари чигит экиш, гўза парвариш, чеканка қилиш пайтларида бригаданимиз далада гулланиб, бизнинг тажрибаларимиз билан қизиқдилар. Бу тажриба мактаби тингловчиларига эмас, ўзимизга ҳам катта фойда етказди. Бизнинг дўстларимиз, пахтакорлар олдидан маълумиятни ортиб, бу эса ишларимизга ҳамма таъсирли назар билан қарашга лавбат эди.

ХАЛҚИМИЗДА «Харфана қалмоқидан — мақсад — ош омонин» деган мақол бор. Пахтага машинада терилган, техникада пахтачиларга кўпроқ жўриш қилиш мақсад мақсад — таъсирлики яқинлаштириш, иш маълумиятини ошириш, деҳқоннинг оғирлиги енгил қилишди. Бунинг ҳаммаси яқиниқча бўлади. Шунинг учун ҳам дала ишларининг ҳар бирини вақтида ўтказишни, ортиқча харажатга йўл қўймаслигини, ишнинг сифатли бажарилган ҳолда маълумиятни арзонга тушишни кўзлаб ишлашга ўргатишмоқдамиз.

Валентин Тюпоко далада бўлганимизда у ерда гўзалар шунинг билан сурғиланганини кўриб, қувонган эдим. Мен ҳам шу усулни қўламоқчим бўлидим, бу нарса бизга айниқса кўп келди, чунки ерларимиз адиб ерлар, бунинг устига сув камчи, эгит паймонимиз.

Колхозга қайтган, брезент шланг қидириб қолдик. Қўшни Қирғизистондан беш юз метр тоғиб келдик. Уни мослаш ҳам осон бўлмади. Лекин ундан фойдаланиш бирам қўлайини, роҳати жон дейсиз. Ҳаммадан ҳам сувнинг исроф бўлмаслигини, ўқитилган оқиллаштириш, култивация маҳалида уларни кўмишга кетадиган меҳнатнинг қаймагини айтмаслик. Универсалчи ҳам ҳушёр қилиб ишлайди: илгари ҳар ўқитишда етганда култиваторнинг иш оғирлиги кўтарилади, тракторнинг тезлиги пасайтирилади, сўнг ўқитишда ўқитилди, энди бўлса бу «машини»лардан қўтулдик.

КОЛХОЗ саройида 13 та «ХВС-1.2» агрегати йигим-теримга тахт қилиб қўйилган. Суратда (чапдан ўнгга): колхоз бош ишчиси Х. Зулфияев, «Узсельхозтехника» район бўлимининг давлат-техника назорати инспектори М. И. Девяткин, механик-ҳайдовчи Мамажон Дадажоновнинг ремонтдан чиқарилган агрегатини ўқитишда ўтказмоқда. С. Безносин фотолари.

Пахтага қўп-қанорсиз ташкил пахтакорнинг катта ютуғи бўлиб қолди. Қанча-қанча оғир меҳнатдан қўтулдик. Бултур бригаданимизда етиштирилган ҳосилнинг 96 процентини қўп-қанорсиз ташкил берган эдик. Бу йил 100 процент ҳосилини қўп-қанорсиз ташкил қилиш.

Хуллас, илгори усулларни дала қўлаиб ютқазмадик, балки ютдик. Агар колхозда бир центнер пахта етиштиришга 6.3 киши кучи сарфланган ёки ҳар центнер пахтага таъсирли 21 сўмга тушган бўлса, бизнинг бригадаларимизда 3.9 киши кучини ташкил этиб, бир центнер пахта 12 сўм 60 тийинга тўғри келди. Экин брезент шланг бригаданимизда сурғиланган, ҳосил машинада териб олигани, пахта қўп-қанорсиз ташкил туфайли бултур 4514 киши кучи ёки 9500 сўм маблаг тежаб қолди. Бир центнер пахтага машинада териб учун қўлаб терилгандагина нисбатан 3 сўм 61 тийин маблаг кам сарфланди. Бу йил етиштирилган пахта янада арзон бўлди, чунки 110 гектар майдоннинг 40 гектарига чигит уларга белгиланган миқдорда уруғ ташлаб кетадиган сепка билан экилган.

Ўтган йили бригаданимиз 135 минг сўмдан кўпроқ даромад олди. Бу йил даромад яна ҳам кўпаяди. Чунки партия ва ҳукуматимиз пахтакорларга ғамхўрлик кўрсатиб, пахтакорнинг ҳарид нархини оширди. Биз планни бажарсан, (планингизга эмас, мажбуриятини ҳам ошириб адо этиш) бригаданимизнинг ҳар бир аъзосига ойига ўртача 102 сўм ҳақ тўғри келди.

Бундай катта даромад колхозчиларни янада яхшироқ ишлатишга руҳлантирди. Кишиларда пахта ҳосилдорлигини ошириш, техникага муҳаббат ҳисси тобора ормонда. Чунки давлатимиз деҳқонларни, таъини аямаяпти. Яқинда колхозимиз яна битта «ХВС-1.2» сотиб олди. Бу йил даламизимизда ўн унча «зангори кема» ишлайди, минг тонадан кўпроқ пахтага машиналар билан териб оламиз.

Шу кунларда колхоз устасонасида иш қилгани, Айниқса механик-ҳайдовчиларнинг иши кўп. Улар «Узсельхозтехника»нинг район бўлими ремонтдан чиқариб берган «ХВС-1.2» агрегатларини қайта қўлаб кечириб, мавсумга тахт қилиб қўйишди. Шундай қилинмаса, доллар кунларда айбон бир-бирига тўғнаб шовиб қолиш мумкин. Унда терим суръатига заар етди.

Колхозимизда пахтага машинада теримга механик-ҳайдовчилардан тўғриб сўнгича, колхоз раисидан тўғриб, энтмологга — ҳамма баравар ҳозирлик кўрипти. Сувни қатор оғирлиги сув югуртиришти. Агар ортиқча ийдириб сўғирса, гўзалар ҳосилини кўтаролмай, ёқиб қолгани мумкин. Механизатор бўлса, гўзани паст ерларга парвариш тўғрисида иш, қўшқичлар бегона ўти юлиб ташлашапти. Агар ҳаммада мана шундай кўтаринкилик бўлмаса, техникага, ҳусусан терим машинасига бу қадар ихлос қўйилмаса, бу ишда муваффақият қозониб бўлмаслигини аниқ.

Бригаданимиз эришадиган ютуқлар механизатор Гаффор Абдурахмонов, Қосим Ўзлов, Ҳолбоғир Ўзқулов, суғилар Сотволди Дўсов, Ҳасим Мирзажонов, Тошпўлат Носиров ва бошқа колхозчилар ҳалол меҳнатининг самарасидир. Бу олдид, қантар деҳқонлар олдимида турган назоратларни, партия ва ҳукуматимиз қўйган талабларни тўғри аниқлаш ҳолда меҳнат қилмоқдалар.

Бу йили йилнинг катта: бригаданимиз аъзолари 110 гектар ернинг ҳар гектаридан пландаги 28 тоннага 35 центнердан пахта йиғиб териб олиб, ҳосилнинг 300 тоннасини машинада териммоқчи. Бир центнер пахта таъсирли пландаги 15 сўм 30 тийин ўрнига 8 сўм 70 тийинга туширамиз. Ҳосилнинг ҳаммасини қўп-қанорсиз ташкил. Мен ўзим мавсумда 310 тонна «оқ олтин» теримни мўлжаллаб туришман.

Бунинг учун менга беришган «ХВС-1.2» агрегати мавсумга тайёрлаб қўйдим. Пайдалан фойдаланиб, «ХВС-1.2» ни яратган конструкторларга, улар ишлаб чиқарган инженерларга, ишчиларга бир-икки тақдир ва эътирозларимни айтмоқчиман.

Аввало, шинделларнинг оборотини ҳозиргидан 150-200 оборот қўлайиш керак. Чунки агар бир унда уч тўғнача гўза бўлса, машина пахтага дурст терди, агар гўза биндан қўшма ҳосилдор шох чиқариб, 4-5 тўғнача айланган бўлса, шинделлар ҳозирги оборот билан ундаги гўзаларнинг ҳосилини тўғри олиб кетишга улгурмапти.

Яна бир мулоҳаза: оборотни чекловчи механизм унча мукамал эмас. Натижада бултур биздаги агрегатларнинг оборотни чекловчи механизм мавсум охиригача чидамади. Уни истаб, бормаган жойимиз қолмади. Охири иложсизликдан қўлаб оқиллаштиришга мажбур бўлдик. Бизнингча, ана шу регуляторнинг гузарларини алюминийдан эмас, мис ёки бошқа каттиқроқ металлдан тайёрлаш керак, шундангина у мустаҳкам, узоқроқ чидайди бўлади.

Бундан ташқари, агрегатнинг передача қоробкасига қўйилган мой салықларнинг бўшлиғи туфайли тормозга, гилдиракларга сизиб кетаяпти. Иш аппарати қоробкасидаги мой ҳам чиқиб кетиб, шинделларнинг тез кўтарилишига сабаб бўляпти. Бу эса механик-ҳайдовчининг қўлини тўтади.

Конструкторлар ва инженерларга бу мулоҳазаларимизни илгари ҳам айтганимиз. Улар янги «ХВС-1.2» ларни чиқаришда, залас қисмлар тайёрлашда бу тақдирларни эътиборга олишлари лозим.

Бир гуруҳ студентлар менга баган хатларига «ҳамма механик-ҳайдовчилар қачон сизга ўхшаб кўп пахта терадиган бўлишди, бизнинг ёрдамимизга ҳосилни йиғиштириб олсин пайи яқини?» деб сўрабдилар.

Ха, кишилар биздан шундай деб сўрашга, талаб қилишга ҳақли. Биз бригадаларга механик-ҳайдовчиларни қанчалик кўпроқ, тизор бошлиқ этиб тайинласак, пахтадан териб, олдид деҳқонга терим машинасига меҳор қўйсак, теримни шунча эртароқ механизм зиммасига қўя оламиз.

Механизатор дўстлар! Бу олижаноб ишларингизда ҳаммамизга муваффақиятлар тилайман.

Мамажон ДАДАЖОНОВ.

Марҳамат ишлаб чиқариш бошқармасидаги Илгирчи номи колхознинг комплекс механизациялашган бригадани бошлиғи, механик-ҳайдовчи, республикада хизмат кўрсатган механизатор.

